

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Збірник наукових праць

*Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету*

Випуск 16

Рівне-2009

„Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії”: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 16. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2009. – 313 с.

Збірка вміщує результати наукових пошуків з актуальних проблем української та світової історії, виголошені на I Міжнародній науково-практичній конференції молодих дослідників, аспірантів, магістрантів 9-10 грудня 2009 року (Рівне, РДГУ, історико-соціологічний факультет).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук, ректор Рівненського державного гуманітарного університету

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне)

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне)

Члени редколегії:

Жилюк Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог);

Киридон Алла Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Київ);

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський);

Стоколос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне);

Фісанов Володимир Петрович, доктор історичних наук, професор (м. Чернівці);

Чухліб Тарас Васильович, доктор історичних наук (м. Київ);

Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне);

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне)

Згідно постанови президії ВАК України часопис „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії” визнано фаховим виданням у галузі історичних наук

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 4 від 27 листопада 2009 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію: серія КВ № 15857-4329Р від 12.10.2009 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

СЕКЦІЯ II.
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ В СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

УДК 94: 325 (=112.2)(8)

Троян Сергій, д.і.н., проф. кафедри політичних наук
Рівненського державного гуманітарного університету

**КОЛОНІЗАЦІЙНО-ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ НІМЕЦЬКОГО КУПЕЦТВА В
ПІВДЕННІЙ АМЕРИЦІ У XVI СТ.**

Німеччина майже до кінця нового часу залишалася без власних заморських колоній. Її експансія і колонізація у XVI – сер. XIX ст. розгорталися в основному на території Європи. Але це не означає, що впродовж XVI – XVIII ст. представники німецьтва з різних частин Священної Римської імперії німецької нації не здійснювали спроб по заволодінню заокеанськими територіями з подальшим їх закріпленням і підпорядкуванням.

Суттєву спонукальну роль у цьому відіграли процеси первісного нагромадження капіталу та торгова колонізація, інтенсивний розвиток якої був викликаний Великими географічними відкриттями. Подорожі Х. Колумба, В. да Гами, Ф. Магеллана ознаменувалися розширенням контактів європейців, зміною їхніх поглядів на світ, появою на карті Землі нових територій, населених невідомими раніше народами. Фактично з цього часу можна говорити про початок єдиної історії світової цивілізації.

Мета наукової розвідки – характеристика й оцінка колонізаційно-місіонерської та підприємницької діяльності німецького купецтва в Південній Америці у XVI ст.

У Вест-Індії і обох Америках, основних районах колоніальної діяльності європейців того часу, були відкриті поклади золота і срібла, відбувався широкий розвиток спочатку тютюнових, потім цукрових і бавовняних плантацій. Проблема дешевої робочої сили у цих колоніях була вирішена шляхом ввозу рабів-африканців. До кінця XVI ст. монополія на колоніальну торгівлю, захоплення земель на Африканському континенті і в Америці належала Іспанії та Португалії. Із зміною шляхів міжнародної торгівлі і початком колоніальної ери до заокеанських загарбань активно прилучилися інші європейські держави – Англія, Франція, Голландія. Водночас у стосунки з Іспанією та Португалією, а потім з їх згоди і в спілкування з віддаленими заморськими країнами вступили німецькі купці.

З початку XVI ст. південнонімецьке купецтво взяло активну участь в освоєнні територій, які були включені в систему світових економічних зв'язків у результаті Великих географічних відкриттів. Ще раніше у постійні або тимчасові контакти з різними країнами і народами за межами Європи вступили купці північнонімецьких міст, що об'єднувалися у могутній Ганзейський торговий союз.

Перший приклад участі німців у колоніальних підприємствах відноситься ще до кінця XV ст., коли у 1482 – 1485 рр. португальський король Жуан II відправив в Африку дві експедиції під керівництвом Д. Кана. Велику допомогу другій експедиції надав її учасник, підприємливий купець і відомий учений-астроном з Нюрнберга М. Бехайм. Він багато років провів на службі у португальського короля, створив ряд навігаційних приладів і настанов з морської справи. Бехайм навчив португальців користуватися “посохом Іакова” – астролябією, викладав у лісабонській мореплавній школі і брав участь у далеких морських походах. Про його участь у другій експедиції Кана стало відомо з напису, зробленого Бехаймом у 1492 р. на виготовленому ним першому в Європі Глобусі “Земне яблуко”, який мав діаметр 0,54 м і відобразив географічні уявлення про поверхню землі напередодні відкриття Нового Світу. Оригіналом для Бехайма служила карта світу, яка ґрунтувалася головним чином на даних Птолемея. На своєму глобусі на схід від африканського континенту і південніше Екватора німецький картограф зобразив два великих острови – Мадагаскар і Занзібар. Це було перше науково зафіксоване повідомлення європейця про ці африканські території. Щоправда, не применшуючи заслуг Бехайма, слід зауважити, що німецькі історики морських географічних відкриттів довго перебільшували значення його наукової діяльності під час колоніальних експедицій португальців. На це звернули увагу О. Пешель і Т. Руге – найвідоміші німецькі дослідники історії морських подорожей. Вони підкресливали, що на глобусі Бехайма помилки в широтах відомих місць досягають 16 градусів, тоді як на картах того часу вони рідко перевищували 1 градус. Історики іронічно зауважували, що “Бехайм був посередній учений і поганий космограф”, а тому “мало ж користі могли отримати португальці від ученості нашого земляка” [3, 251-252].

Основною формою колоніальної діяльності верхньонімецького купецтва у XVI ст. були інвестиції капіталів в експедиції за прянощами і золотом. “Спрага золота” охопила всю Європу і не обминула німецьких підприємців. Це дуже добре підтвердив Х. Колумб у листі, відправленому ним з Ямайки 7 липня 1503 р. на адресу королівського подружжя Іспанії. Ось що він писав: “Генуезці, венеціанці і всі, хто володіє перлинами, коштовним камінням та іншими дорогоцінностями, готові доставляти їх на край

світу в обмін на золото. Золото – це досконалість. Золото створює скарби, і той, хто володіє ним, може здійснити все, що забажає, і здатний навіть вводити людські душі до раю” [4, 461]. Так, іспанці під керівництвом Кортеса награвували в країні інків золотих виробів на 380 тис. песо. У березні 1520 р. частина з них була доставлена у королівський палац. Великий німецький митець А. Дюрер, який знаходився у той час в Іспанії, був запрошений оглянути ці скарби. Під враженням побаченого художник писав: “Ніколи у житті так не раділо моє серце. Серед речей я побачив незвичайні художні цінності і був вражений винахідливістю людей, які жили у таких віддалених країнах” [2, 300-301]. Не дивно, що німецькі торговельно-підприємницькі також взяли безпосередню участь у конквісті та колонізації деяких південноамериканських територій.

Цьому сприяли також фактори, які зумовлювалися взаємозв'язком історичних процесів з психологією особистості. Капіталістичні відносини створювали нову ситуацію життєвого розвитку. Вона відкривала широкі можливості для самореалізації особистості у різноманітних сферах життєдіяльності. Водночас піднесення почуття особи, розвиток духу індивідуальності, допитливості, ініціативності виступили об'єктивними передумовами в утвердженні нового суспільного ладу. На відміну від середньовіччя історична ситуація характеризувалася об'єднанням в практиці життя і діяльності представників правлячого прошарку різноманітних видів соціальної активності. “Таке розмаїття неусталених соціальних ролей створювало загальну атмосферу, в якій високо цінувалася індивідуальність і незвичайність” [1, 9], – відзначав російський історик Л. Баткін. Можна стверджувати, що в перехідну епоху від середніх віків до нового часу життєвий шлях особистостей, у тому числі й тих, що стали на стежку колоніальної політики, був значною мірою результатом їх власних зусиль, продуктом індивідуального самоствердження. Це особливо було характерно для представників німецького народу, які в умовах феодалної роздрібленості Німеччини відсутності єдиної держави змушені були розраховувати тільки на власні сили. Яскравим прикладом цього може служити діяльність членів торгового дому Вельзерів на колоніальному поприщі.

Вельзери були представниками німецького патриціату і на рубежі XV – XVI ст. зайняли друге місце після Фуггерів серед верхньонімецьких торговельно-банківських купецьких компаній. З 70-х років XV століття Вельзери імпортували середземноморські товари і торгували сріблом Тіроля. У 1505 – 1506 рр. вони разом з італійськими купцями і Фуггерами здійснили експедицію в Сет-Індію, яка принесла їм 175% прибутку. В першій половині XVI ст. факторії Вельзерів знаходилися у Данцигу, Нюрнберзі, Фрейбурзі, Цюріху, Берні, Мілані, Генуї, Венеції, Римі, Антверпені, Ліоні, Лісабоні, Сарагосі, Севільї та інших містах. Після введення у 1506 р. монополії португальської корони на торгівлю прянощами Вельзери як компенсацію одержали цукрові плантації на о. Мадейра.

Наступним етапом у посиленні позицій Вельзерів в іспанських колоніях було заснування ними у 1526 р. факторії на о. Еспаньола (Таїті) в Санто-Домінго. Це місто у той час фактично було столицею Нового Світу, центром іспанської колонізації. Через Санто-Домінго кораблі Вельзерів доставляли на узбережжя Америки вино, тканини, продовольство, коней, а в Європу експортували цукор. Факторія у Санто-Домінго використовувалася Вельзерами також як база для торгівлі рабами. У результаті один з представників цього дому – Варфоломей Вельзер – настільки збагатився, що зміг разом з Фуггерами надати імператору Священної Римської імперії німецької нації Карлу V позичку, яка дорівнювала 12 т золота. За це Вельзери отримали почесний дворянський титул і дозвіл займатися колоніальною політикою. За згодою імператора саме В.Вельзер у 1527 р. спорядив в Іспанії три кораблі, які під керівництвом Дальзінгера відправилися в Америку.

Численні слухи про багатства колоній, а також розрахунки на багаті поклади благородних металів підштовхнули компанію Вельзерів до участі в освоєнні Венесуели. Г. Ейгнер та І. Зайлер – службовці фірми Вельзерів – уже 27 березня 1528 р. підписали з іспанською короною угоду, яка давала їм право на завоювання, заселення і управління Венесуелою. Німці обіцяли на протязі двох років заснувати там два поселення по 300 чоловік і три фортеці, а також прислати з Німеччини 50 гірничих майстрів, щоб “виявити копи і рудні жили золота, срібла та інших металів” [5, 243-244]. У 1528 – 1529 рр. Вельзери підписали перші контракти з гірничими робітниками, які через Санто-Домінго відправилися у Венесуелу. Колоністам надавалися ділянки землі для спорудження будинків і заняття сільським господарством. Через чотири роки ці ділянки ставали їх власністю. Водночас німці зобов'язувалися спорядити чотири кораблі на 200 чоловік для придушення бунту індіанських племен і частини колоністів у прикордонній з Венесуелою іспанській провінції Санта-Марта. Такими були перші кроки Вельзерів на поприщі колоніальної діяльності в Південній Америці.

Додатково до березневого договору Ейгнер і Зайлер у квітні 1528 р. уклали угоду з Ф. де Лос Кобосом, який мав привілеї корони на видобуток благородних металів в Америці. Німцям надавалося право на отримання 1% від золота і срібла, знайденого і добутого у провінціях Санта-Марта та Венесуела. Вони отримали від короля монополію на ввіз в іспанські колонії протягом чотирьох років 4 тис. негрів-рабів. За це Ейгнер і Зайлер (фактично від імені Вельзерів, які стояли за ними) платили короні 20 тис. дукатів і повинні були продавати негрів у Санта-Домінго не дорожче, ніж по 55 дукатів. У 1529 р.

з Німеччини в Америку прибуло також за одними даними 50, а за іншими – 80 гірничих робітників [7, 52, 78-79]. Однак спроби Вельзерів налагодити видобуток руди, золота і срібла в колонії зазнали невдачі, а доля німецьких робітників була плачевною. Тільки 11 з них у 1531 р. зуміли повернутися в Німеччину, де розпочали тривалий, але безуспішний процес проти Вельзерів.

Успішні кроки по видобутку руди були здійснені нюрнберзьким бюргером Г. Тетцелем у середині 40-х рр. XVI ст. на Кубі. Там він організував компанію, до якої ввійшли два його брати, два зятя, а також Л. Нюрнбергер, зв'язаний з Вельзерами. Управління знаходилося в руках Тетцеля, а в Нюрнберзі справи фірми вів його брат. 11 січня 1546 р. Тетцель уклав з іспанською короною договір на 20 років про експлуатацію кубинських мідних копалень. Через два роки губернатор Сантьяго-де-Куба писав королю, що Тетцель виплавляє мідь тільки для себе і відмовляється розкрити секрет плавки, поки всі жителі острова не пообіцяють здавати йому “вічно” 1/20 всієї добутої міді [8, 471-475, 478-479]. За угодою 1550 р. колоністи, які бажали організувати виплавку міді, могли віддавати своїх рабів на чотириохмісячне навчання до Тетцеля. У вигляді компенсації останній отримував 3% із всієї виплавленої на острові міді. Тетцель також зберігав становище монополіста у збуті міді, який він здійснював через своїх довірених осіб [8, 481-486]. У 1571 р. Тетцель поновив свій договір з короною. Однак після його смерті рудники і плавильні перейшли до іспанців.

Вельзери разом з Фуггерами здійснили невдалу спробу організувати видобуток срібла у Мексиці. У 1536 р. К. Райзер, севільський фактор Фуггерів, і зв'язаний з Вельзерами Л. Нюрнбергер надіслали гірничих і плавильних робітників у Таско. Там були збудовані рудники, але вони виявилися збитковими, що привело до великих грошових втрат їх засновників. Отже, південнонімецьке купецтво не відіграло суттєвої ролі в організації видобутку благородних металів в Америці у XVI ст. До того ж його підприємницька діяльність у цій сфері припала на першу половину, а основний потік срібла з Америки в Європу ринув починаючи з 60-х років.

За 28 років “правління” Вельзерів у Венесуелі мова може йти про діяльність тільки трьох німецьких губернаторів: А. Альфінгера, Н. Федермана і Г. Хоермута. Правління Г.Рембольта у 1542 – 1543 рр. здійснювалося з перервами і припало на період, коли Вельзери фактично вже покинули Венесуелу. Німецькі губернатори одночасно були службовцями фірми Вельзерів і мали перед ними серйозні зобов'язання. Загальна кількість німців – службовців Вельзерів, які брали участь у завоюванні Венесуели, навряд сильно перевищувала кількість у 10 – 12 чол. [5, 251]. Вельзери поклали на своїх підлеглих всю відповідальність за можливі збитки і водночас підкреслювали, що весь прибуток належить компанії. Вірогідніше всього, що цим вони прагнули забезпечити права компанії, оскільки особам, які діяли в колоніях, безумовно, надавалися можливості для особистого збагачення. Німецькі колонізатори уже на початку своєї діяльності користувалися цим сповна. Їхня психологія, весь хід думок були підпорядковані прагненню наживи будь-якою ціною, у тому числі за рахунок не тільки конкурентів, але й у деяких випадках навіть партнерів. Це добре проявилось у діяльності німецьких посадових осіб на території Венесуели.

Не дивлячись на обмеження з боку Вельзерів, іспанської королівської адміністрації і магістрату м. Коро (у другому провінційному центрі Маракайбо весь час управляли тільки іспанці), німецькі губернатори, особливо у перші роки їх діяльності, юридично і фактично користувалися у Венесуелі широкими правами. Вони мали право розглядати громадянські і карні справи, а також скарги, зміщувати старих і призначати нових посадових осіб, засновувати поселення або фортеці, здійснювати походи углиб території, завойовувати нові землі і з цією метою залучати до походів іспанських колоністів. По суті губернатори розпоряджались всією військовою здобиччю після сплати королівської п'ятини, яку повинні були ділити між колоністами і конкістадорами. Оскільки у руках німецьких губернаторів у Коро зосереджувалася реальна військова й адміністративна влада, то вони могли проводити досить незалежну політику в своїх інтересах, та в інтересах своїх патронів – компанії Вельзерів. Особливо яскраво це проявилось у політиці стосовно іспанських колоністів у роки правління Альфінгера. Він прагнув зміцнити свою владу, використовуючи фактично торгову монополію Вельзерів у Венесуелі. Іспанцям заборонялося вести самостійну торгівлю з індіанцями і тільки кораблям Вельзерів дозволялося заходити у Венесуелу. Хоча у 1531 р. ця заборона була скасована, однак населення міст Коро і Маракайбо продовжувало повністю залежати від поставок Вельзерами морським шляхом з Санто-Домінго та інших міст продовольства, одягу, коней. Особливості діяльності німецьких губернаторів у Венесуелі, що викликали невдоволення іспанських переселенців, були закономірним наслідком політики торгової компанії Вельзерів, яка прагнула забезпечити собі максимальний прибуток при мінімальних затратах. Така політика впливала з світоглядних позицій німців, які хотіли швидко збагатитися, поки іспанці давали їм таку можливість.

Німці з компанії Вельзерів вступали також у контакт з місцевим індіанським населенням. На основі капітуляції 1528 р. губернатори мали право перетворювати корінних жителів у рабів тільки у випадку збройного опору європейцям. У 1531 р. іспанський король відмінив рабство індіанців у всіх заморських колоніях. Однак у Венесуелі німецькі губернатори та їх заступники продовжували широко

використовувати рабів-індіанців як носильників під час експедицій. При цьому німці дуже часто жорстоко поводилися з місцевим населенням. За свідченням очевидців, у результаті десятирічного правління німецьких губернаторів у Венесуелі індіанське населення різко скоротилося [5, 260]. Це були перші прояви жорстокого поводження німецьких колонізаторів з туземцями. Пізніше воно стане нормою їхньої поведінки в колоніях, моральним виправданням якої будуть посилення на відсталість народів колоній, необхідність навчити їх працювати і користуватися благами цивілізації.

Основною метою німецьких походів углиб країни було захоплення золота в індіанських племен. Про це свідчать повідомлення їх німецьких учасників: "Історія Індії" Федермана та "Щоденник" і листи Ф. фон Гуттена (двоюридного брата відомого гуманіста У. фон Гуттена). Службовці Вельзерів за час управління Венесуелою здійснили шість експедицій углиб континенту. Щоправда, віддаленість районів пошуку, прискіпливий контроль з боку іспанської королівської адміністрації утруднювали Вельзерам реалізацію їх планів. Крім того, уже з самого початку управління Венесуелою німецькі губернатори зустріли опір з боку місцевих властей та іспанських колоністів, які прагнули до освоєння відкритих територій, а не до організації експедицій з метою пошуку Ельдорадо – багатих на золото земель.

Остання експедиція, яка продовжувалася з серпня 1541 р. до травня 1546 р., закінчилася для Вельзерів плачевно. Її очолювали призначений заступником губернатора фон Гуттен і старший син голови аугсбурзького торговельного дому Б. Вельзер. метою походу були пошуки Ельдорадо, а маршрут пролягав з Коро до Східних Андів. У цей час іспанська колоніальна адміністрація направила свого чиновника Х. де Карвахала в Коро для розслідування діяльності німецьких губернаторів. На початку 1545 р., дізнавшись про завершення експедиції фон Гуттена і про багату здобич, де Карвахал зі своїм загоном вийшов йому назустріч. Карвахал прагнув захопити великий вантаж золота і використав також для цього невдоволення багатьох іспанських конкістадорів німецькими керівниками походу. Після тривалих переговорів фон Гуттен і Б. Вельзер були несподівано захоплені людьми Карвахала і страчені. Це фактично привело до остаточного згорання діяльності компанії Вельзерів у Південній Америці.

Таким чином, діяльність торговельно-підприємницького дому Вельзерів у Венесуелі була нетривалою. Лише 10 – 12 років компанія фінансувала це підприємство. Крім того, правління Вельзерів було обмеженим, тому що німецькі губернатори – службовці фірми – діяли під судовим та адміністративним контролем іспанської феодальної держави. Все це утруднювало Вельзерам проведення самостійної колоніальної політики, яка б повністю відповідала їх інтересам. У цілому є підстави вважати, що підприємство німців у Венесуелі виявилось збитковим. Зокрема прибутки іспанців, які мали там набагато міцніші позиції, були мізерні: з 1529 по 1538 рр. вони становили всього 1200 песо. Самі Вельзери оцінювали свої збитки в провінції за 11 років (з 1529 по 1540) у 110 тис. дукатів. Водночас у 1554 р. у торговій книзі борги Вельзерам "губернаторства Венесуела" дорівнювали 7556 гульденів або приблизно 5670 дукатів [6, 136]. Не дивно, що у 1556 р. Вельзери повністю розчарувалися у своєму південноамериканському підприємстві і добровільно відмовилися від всіх прав на Венесуелу.

Специфіка правління Вельзерів у Венесуелі витікала з торгового характеру їх підприємства. На відміну від іспанських колонізаторів вони не насаджували феодалізм, а здійснювали завойовницькі походи у віддалені райони країни. Сама по собі підприємство німців носило ранньокapіталістичний характер, було перш за все торговою і банківською компанією. Це визначало її політику в південноамериканських володіннях. Погоня за благородними металами займала головне місце в колоніальній діяльності південнонімецького купецтва в період первісного нагромадження капіталу. Вельзери, основна сфера діяльності яких знаходилася за межами Венесуели, не надавали своїй колонії великого значення. Вони прагнули до отримання швидких економічних результатів, не турбуючись при цьому про населення колонії, що викликало його невдоволення, яке доповнювалося національними і релігійними моментами. Після втрати всіх позицій у Венесуелі справи компанії Вельзерів погіршилися. Її керівник В. Вельзер за виступ проти іспанців був страчений. Все це підірвало могутність фірми і в 1614 р. аугсбурзькі Вельзери збанкрутували.

Розглянувши колоніальну діяльність німців у Центральній і Південній Америці в XVI ст., можна зробити певні висновки про її вплив на зародження елементів ідеології німецького колоніалізму.

Німецькі колонізатори в Південній Америці займали підпорядковане становище, отримавши часткове право на володіння Венесуелою з рук іспанської корони. Тому вони повинні були у значній мірі рахуватися з інтересами своїх покровителів. Водночас, добре розуміючи, що у будь-який момент можуть втратити права на експлуатацію земель у Новому Світі, Вельзери прагнули якомога швидше одержати максимальні прибутки від володіння колонією. З цією метою вони встановили свою торгову монополію, а також здійснювали завойовницькі грабіжницькі походи вглиб території, залучаючи до них велику кількість іспанських колоністів. Це все накладало відбиток на формування психологічного стереотипу "вічно другої" у колоніальних справах німця-колонізатора. Він повинен був за рахунок кращої організації справи, раціональнішого використання часу, хитрощів і кмітливості, а де можна сили і тимчасової переваги отримати по можливості швидкий і максимальний прибуток з колонії, не хетуючи при цьому ніяким методами. Ця психологічна

установка з самого початку стала одним з елементів ідеології німецького колоніалізму, визначивши, водночас, одну з її специфічних рис.

Опинившись у Новому Світі у чужому (іспанському) колоніальному оточенні, німці зуміли зосередити реальну адміністративну і військово-політичну владу тільки в руках мізерної групи службовців компанії Вельзерів, основну частину яких складали губернатори та їх заступники. Вони змушені були діяти як чиновники іспанської адміністрації, але при цьому прагнули скористатися всією повнотою своєї влади, по можливості навіть не рахуючись зі своїми фактичними покровителями – іспанцями, інтереси яких виражала широко розгалужена іспанська колоніальна адміністрація в Латинській Америці. Це вело до формування у німців ще одного психологічного стереотипу – з одного боку, прагнення використати слабкі сторони в системі колоніального покровителя, держави-метрополії, з рук якої отримане право на тимчасове володіння територією, а, з другого, прагнення до служби і партнерства з метою одержання колоніального прибутку. Значно пізніше цей стереотип перетворився в ідейну установку, якою користувалися німецькі колонізатори, проникаючи у сфери впливу сильніших і більш досвідчених колоніальних суперників.

Умови колоніальної діяльності німців у Південній Америці сприяли виробленню у них психологічної установки на небажання займатися серйозною і довготривалою господарською роботою. Вона проявилася в орієнтації в основному на торговельно-посередницькі і торговельно-лихварські підприємства, а також на заходи, які б давали швидкий економічний ефект – завойовницькі, грабіжницькі походи та інтенсивну розробку покладів дорогоцінних металів і коштовного каміння силами кваліфікованих переселенців з Німеччини і з використанням монополії на найновіші технічні винаходи. Таким конструктивним формам діяльності як заснування сільськогосподарських поселень колоністів, будівництво і зміцнення фортець, прокладання доріг німецькі губернатори приділяли значно менше уваги. Тому господарський ефект для колоній був незначним, навіть мізерним, а німці, водночас, зивкали до нерационального господарювання в колоніальних країнах, орієнтованого фактично на тимчасові переваги, а не на перспективу. Це стало ще одним елементом ідеології німецького колоніалізму, який пізніше значно послабив можливості Німеччини у колоніальному суперництві з іншими європейськими державами-метрополіями.

Джерела та література

1. Баткин Л. М. Итальянские гуманисты: стиль жизни, стиль мышления / Л. М. Баткин. – М.: Наука, 1978.
2. Косидовский З. Когда солнце было богом / З. Косидовский. – М.: Наука, 1970.
3. Магидович И. П. Очерки по истории географических открытий: В 5т. / И.П. Магидович, В.И. Магидович. – Т.1. – М.: Наука, 1982.
4. Путешествия Христофора Колумба. Дневники, письма, документы. – М.: Географгиз, 1961.
5. Савина Н. В. Южнонемецкий капитал в странах Европы и испанских колониях в XVI в. / Н.В. Савина. – М.: Наука, 1982.
6. Fragment des Schuldbuches der Augsburger Weiser von 1554 bis 1560 // Scriptorum Nercaturae. – Fol.38.
7. Halber K. Die überseeischen Unternehmungen der Welser / K. Halber. – Lpz., 1903.
8. Werner T. G. Das Kupferhüttenwerk des Hans Tatzel aus Nürnberg auf Kuba (1545-1571) / T. G. Werner // Vierteljahrschrift für Sozialbund Wirtschaftsgeschichte. – 1961. – Bd.48. – Anhang N 9, 12, 14.

УДК 271.4 “18”

Руслана Шеретюк, к.і.н., доц., завідувач кафедри мистецтвознавства і культурології Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету

ПЕРЕХІД УНІАТІВ БІЛУРОСІ В РИМО-КАТОЛИЦИЗМ НА ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТТЯ ТА РЕАКЦІЯ НА НЬОГО УРЯДУ КРІЗЬ ПРИЗМУ РОСІЙСЬКОГО ІМПЕРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Актуальність дослідження. Після трьох поділів Польщі (1772, 1792, 1795 рр.) Уніатська церква на українських та білоруських теренах переживала складні внутрішні трансформації, наслідком яких стало відчутне послаблення її позицій. Православна церква, на користь якої складалася конфесійна ситуація на теренах Правобережжя, і Римо-католицька церква, яка з панівної перетворюється на терпиму, прагнули зміцнити своє становище за рахунок уніатів. Саме тому змагання за їх “душі” на початку ХІХ ст. набуло значного розмаху, що мало не тільки релігійний, а й політичний підтекст. “У Білорусії вирішувалася релігійно-політична справа: православні-росіяни сперечалися з латино-поляками через темний кріпацький люд, кому заправляти ними” [17, 111]. Масовий перехід уніатів Білорусі до римо-католицизму в 1803 р.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ І. ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ТА КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Луговий Олег (Одеса) Найм скандинавських воєнків у Київській Русі та Візантії в цифрах	3
Юсупович Адріан (Варшава, Польща) К вопросу о назначении игумена Стефана Владимирским епископом	7
Нагірний Віталій (Краків, Польща) “Да и Галич”: з історії відносин галицько-волинських князів із монголами у 1240-х рр.	9
Кузьма Тетяна (Рівне) Організація державного апарату: від Київської Русі до конституції Пилипа Орлика	12
Рибачок Ірина (Острог) Єврейська та татарська громади в містах Південно-Східної Волині в кінці XVI – першій половині XVII століття	17
Васильсва Ольга (Київ) До структури управлінського апарату гетьманського двору: дозорці та старости гетьманських маєтностей (1687–1734 рр.)	20
Конопка Наталія (Острог) Розв’язання малоросійським військовим губернатором Миколою Григоровичем Репніним проблем міського урядування	24
Мацко Наталія (Тернопіль) Взаємовідносини російських військовослужбовців із населенням Правобережної України (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)	29
Кізлова Антоніна (Київ) Списки чудотворних ікон у системі святинь Києва кінця XVIII – початку XX ст.	33
Тимочко Ірина (Рівне) Кременецьке Свято-Миколаївське Богоявленське братство: ретроспектива	36
Косар Ірина (Івано-Франківськ) Діяльність Володимира Охримовича у студентському товаристві “Академічне братство”	39
Дацків Ігор (Тернопіль) Формування зовнішньополітичної концепції Українською Центральною Радою від автономії до незалежності	43
Хома Іван (Львів) Становище Окремого загону Січових Стрільців на час листопадового повстання у Львові	47
Долганов Петро (Рівне) Євреї в спектрі економічної політики ЗУНР	51
Заставецька Наталія (Тернопіль) Популяризація ідеї збереження пам’яток у Східній Галичині у 1920–1930-х р. (на прикладі діяльності Національного музею у Львові)	54
Гуменюк Оксана (Рівне) Масові репресії радянського режиму проти населення західноукраїнських земель (1939–1941 рр.)	57
Кратюк Ірина (Рівне) “Шуцманшафт”: місце й роль у контексті українсько-єврейських взаємин часів Другої світової війни	59
Дудка Наталія (Рівне) Військово-політична діяльність Дмитра Паліїва в роки Другої світової війни	62
Шевченко Лілія (Київ) Рівень споживання сільського населення України в роки хрущовської “відлиги” як показник якості його життя	64
Кузьмич Микола (Луцьк) Розвиток промисловості Волинської області в 1950-х – середині 1960-х років	68
Мазуркевич Альона (Київ) Рівень розвитку дошкільних закладів освіти як показник якості життя сільського населення України в 60-х – 80-х рр. XX століття	72
Колядинський Василь (Луцьк) Луцький автомобільний завод в роки незалежності (1991–2008 рр.)	75

Мушкевич Олег (Луцьк) Проблеми формування національної ідентичності та культури політичної свідомості української нації	80
Киридон Алла (Київ) Діяльно-христова церква в Україні: проблемне поле досліджень	83

СЕКЦІЯ II. ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ В СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Троян Сергій (Рівне) Колонізаційно-підприємницька діяльність німецького купецтва в Південній Америці у XVI ст.	87
Шеретюк Руслана (Рівне) Перехід уніатів Білорусі в римо-католицизм на початку XIX століття та реакція на нього уряду крізь призму російського імперського законодавства	91
Івчик Наталія (Рівне) Право і безправ'я єврейського населення Російської імперії XIX століття	96
Троян Павло (Рівне) Концептуальні підходи в Німеччині до проблем імперської політики в другій половині XIX ст.	98
Валух Людмила (Рівне) Берлінська конференція (1884–1885 рр.): політична боротьба в Англії навколо питання про її колоніальні здобутки та втрати	101
Даценко Ірина (Київ) Дисертація та інститут наукової атестації в університетах Російської імперії (другої половини XIX – початку XX століття)	104
Кукса Олександр (Мінськ, Республіка Білорусь) Государственно-политическое строительство в 1917–22 гг.: основные тенденции в современной историографии Беларуси и России	107
Бунечко Сергій (Рівне) Аграрна реформа в Польщі: тенденції та особливості (1920-ті роки)	110
Постоловський Руслан (Рівне) Генеза й еволюція чеських національно-демократичних ідей: історичний дискурс	114
Дзюбишина Наталія (Рівне) Реформаційний рух у педагогіці Чехословаччини в міжвоєнний період	119
Боровець Марія (Рівне) Мюнхенська конференція: випадковість чи закономірність історії	122
Сай Галина (Рівне) “Десятилітній план” нової сіоністської організації: амбівалентність оцінки в контексті польсько-єврейських відносин	124
Субот Олександр (Рівне) Політичні чистки у верхівці Комуністичної партії Чехословаччини 1949–1963 рр.: їх причини і характер	127
Купрій Тетяна (м. Бровари Київської обл.) Роль Людвіга Ерхарда у проведенні економічної реформи 1948 р.: досвід повоєнної Німеччини	133
Поспелов Андрій (Одеса) Тероризм в умовах біполярного світу (1960–початок 1990-х рр.): спроба концептуального аналізу	137
Троян Віктор (Рівне) Пан'європейський рух в умовах краху комуністичних режимів у Центрально-Східній Європі	141
Яцечко Світлана (Луцьк) Причини та перебіг грудневих подій в Польщі у 1970 р.	142
Крисенко Дмитро (Київ) США в іраксько-кувейтському протистоянні 1988–1990 рр.: миротворець чи провокатор?	145
Мисан-Мілясевич Володимир (Львів) Шанхайська організація співпраці як провідний учасник антитерористичної боротьби	148
Десятничук Ігор (Рівне) Розвиток громадянського суспільства як об'єкт історичного дослідження	150
Гайдукевич Анастасія (Рівне) Аналіз діяльності українських організацій в Чеській республіці (1993–2006 рр.)	154

СЕКЦІЯ ІІІ. ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

Синюк Сергій (Рівне)

Сліди культурних зв'язків Волині та Малопольщі у волинській книжності доби Володимира Васильковича 159

Тимощук Ольга (Львів)

Социніани на Волині 161

Шмид Олександр (Рівне)

Трудова імміграція поляків у Волинську губернію (1861–1914 рр.) 165

Немець Віктор (Львів)

Весільний етап заручин на Волині і Поліссі: порівняльний аналіз (середина ХІХ – початок ХХ ст.) 168

Борщевич Володимир (Рівне)

Культурно-просвітницька, благодійна праця православного духовенства Волині у 20–30-х рр. ХХ ст. 171

Переходько Наталія (Рівне)

Медичне обслуговування населення м. Рівного (1921–1939 рр.) 175

Візитів Юлія (Рівне)

Волинський Гонтар (Теодосій Довгалюк) – життєвий шлях будівничого пластової домівки 177

Ковальчук Тетяна (Острог)

Внесок Волинського краєзнавчого товариства і опіки над пам'ятками старовини у розвиток туризму на Волині у міжвоєнний період 180

Самсонюк Тетяна (Рівне)

ОУН у Західній Волині осені 1939 – літа 1941 років: вектори державотворчої діяльності та покарання за неї 183

Ленартович Олег (Луцьк)

Відновлення організаційної мережі ОУН на Волині у 1939–1941 рр. 187

Булига Ірина (Рівне)

Конфліктогенний потенціал міжправославних відносин на Волині у 1941–1942 рр. 190

Доброчинська Валентина (Рівне)

Розвиток освіти Рівненщини в умовах окупаційної влади (1941–1944) 193

Абрамчук Катерина (Рівне)

Вербувальна політика Німеччини на Волині в період Другої світової війни: особливості та шляхи втілення 196

Ковальчук Іван (Київ)

Діяльність УПА на території Житомирської області в 1943 р. 199

Іванченко Володимир (Київ)

Обставини загибелі письменниці та учасниці підпілля ОУН (Б) на Рівненщині Людмили Фої 202

Польова Юлія (Київ)

Йосип Демчик (“Луговий”) – провідник Дунаєвського та Вінницького надрайонів ОУН (б) на Поділлі (1946–1951) 205

Ільницький Василь (Дрогобич)

Керівний склад Дрогобицького надрайонного проводу ОУН (весна 1945 р.–1952 р.) 207

Борейко Галина (Рівне)

Роль “Просвіти” у піднесенні національно-культурної свідомості у 80–90-ті роки ХХ століття 212

Писцьо Віталіна (Рівне)

“Голос Сарненщини” – легальний пресовий орган періоду окупації 215

Прокопчук Сергій (Рівне)

Початок будівництва “Козацьких могил” 218

Гілевич Ігор (Львів)

Польові етнографічні дослідження Полісся України науковцями львівського скансену: історія, географія, тематика, результати та подальші перспективи 221

СЕКЦІЯ ІV.**ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО, ІСТОРИОГРАФІЯ ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ**

Ядечко Тетяна (Луцьк) Історична топографія Кременця Х–XIV ст. за літописними архітектурно-археологічними джерелами.....	226
Красножон Андрій (Одеса) Проблема датування оборонного рову фортеці Білгород на Дністрі	229
Чекурков Василь (Рівне) Археологічні джерела литовсько-польської доби про м. Дубно за матеріалами досліджень 2005 р.	234
Войтюк Олексій (Рівне) Характеристика замку в селі Тайкури на Рівненщині	236
Ващук Дмитро (Київ) Документи великого князя Свидригайла (за матеріалами 22 Книги записів Литовської Метрики)	237
Блануца Андрій (Київ) Земельні надання Сигізмунда II Августа на Волині: джерела дослідження	241
Сажок Оксана (Луцьк) Історіографія бібліотечної та видавничої діяльності церковних православних братств Волинської губернії у другій половині XIX – на початку XX століть	243
Дутчак Олена (Івано-Франківськ) Проблеми інституалізації галицького краєзнавства в українській та польській історіографії	247
Двуреченська Олександра (Дніпропетровськ) Органи міського самоврядування Катеринослава: історіографія питання	251
Музичин Ірина (Івано-Франківськ) Сучасна російська історіографія про зовнішньополітичні плани Росії щодо західноукраїнських земель наприкінці XIX – на початку XX ст.	255
Рябчикова Фаїна (Луцьк) Джерела до вивчення діяльності етнографічного відділу Волинського науково-дослідного музею (1920–1931 рр.)	259
Сова Андрій (Львів) Символіка пластового куреня “Лісові чорти” у Львові	267
Надурак Наталія (Івано-Франківськ) Українська історіографія про зовнішньополітичну діяльність ОУН (1929–1941)	271
Марченко Наталія (Острог) Періодичні видання як історичне джерело	275
Мальована Марія (Івано-Франківськ) Соціально-економічний розвиток західноукраїнськьї земель в 1950-х – першій половині 1960-х рр. у світлі вітчизняної історіографії	278
Корнійчук Любов (Острог) Співпраця Аркадія Жуковського в журналі “Український історик”	282
Хеленюк Анастасія (Острог) Професор Любомир Винар як редактор журналу “Ethnic Forum”	287
Клинова Галина (Рівне) Проблеми давньої історії України у творчості Олександра Домбровського	290
Наконечна Ольга (Івано-Франківськ) Національно-культурне відродження етнічних меншин України у 1985–1991 рр.: вітчизняна історіографія	293
Матлай Любава (Київ) Дипломатія Іспанії в період консолідації (80–90-ті роки XX століття): історіографія проблеми	297
Грачевська Таміла (Дніпропетровськ) Проблеми українсько-турецьких відносин: історіографічна традиція та новітні підходи	302
Годованська Оксана (Львів) Релігійні практики українських трудових мігрантів четвертої хвилі	305
ДАНІ ПРО АВТОРІВ	307
ЗМІСТ	310

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей несуть автори опублікованих матеріалів та їх наукові керівники. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

Відповідальний за підготовку збірника до видання – **В.М. Шеретюк**

Комп'ютерна верстка – **В.Б. Самсонюк, Л.М. Федорук**

Обкладинка – **Г.В. Волохов**

Підписано до друку 27.11.2009 р.

Папір офсетний. Гарнітура “Times New Roman”.

Наклад 300 прим. Обліково-видавничих аркушів 37,9.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
редакційно-видавничого відділу
Рівненського державного гуманітарного університету,
вул. С.Бандери, 12, м. Рівне, Україна, 33028.